

ШОЪЛ ТАВЫСЫ

РЕСПУБЛИКАЛЫК
ЯМАГАТ-ПОЛИТИКАЛЫК ГАЗЕТА

ГОЛОС СТЕПИ

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

№ 10 (8594)

10 МАРТ

2016 йыл

КИШИ ЮМА

НАВРУЗ АЙЫ

Баасы 5 маанет

1931-нши йылдан алып шыгады

МЕРЕКЕ

Дагестанда аты белгили аьдем

Дагестан Республикасынын коьрнекли аьдемлерининь бири-си – Вячеслав Степанович Паламарчук. Ол республикамыздын белгили политика аьрекетшиси ДР муниципаллык туъзилелер Советининь кала округлар палатасынынь Председатели болады. Оьзининь белсенли политикалык эм ямагат аьрекетини мен В.Паламарчук тек республикада тувыл, Россияда да сый-абырай ман пайдаланады: ол РФ-нынь киши калалар Союзынынь Феде-

раллык Советининь Президиумынынь агзасы этилинип сайланган, эм онынь демевлик этуви мен Кизляр Россиядынь тарих калалар Союзына кирген.

2014-нши йылдынь 1-нши январиннен алып Вячеслав Степанович ДР Аькимбасы Р.Абдулатиповтынь Указы ман ДР-нынь Сырт территориаллык округында ДР Аькимбасынынь Толы ыхтыярлы ваькили этилип беркитилген, эм бу куьнлерде сол оьрметли ис орынында республи-

ка яшавшыларынынь пайдасына аьрекетин бардырады.

Тезден Вячеслав Степанович оьзининь 70 йыллык мерекесин белгилейди. Онынь йогары ис бажарымлыгы, туьрли як билимлиги, бай яшав эм ис сулыбы республикамыздынь оьрленуьвине оьз пайдалыгын коскан эм аьли де косар. Яс несилге онынь яшав эм ис йолу уьйкен коьрим.

(Онынь акында газетамыздынь 3-нши бетинде окыңыз).

РАЙОН АДМИНИСТРАЦИЯСЫНДА

Комиссия туъзилген

Быйыл коьп йыллар узагында малшылык тармагында кыйын салган, «Червленные Буруны» госплемзаводынинь оьрленуьвине эм шешекейленуьвине, юка юнли грозненский койлар оьстируьвди ийгилендируьвге баа-сыз уьлисин коскан Социалист Исининь Баьтирлери Ярыкбай Шоматович Абдулкадыровтынь 115 йыллык, Камо Баймурзаевич Сабутовтынь 90 йыллык, Кадыр Янмурзаевич Сабутовтынь 80 йыллык мерекелери белгилениди. Бу даньклы ердеслеримиздинь эстелик атларын оьмирлетуьв, исши кеспилердинь маьнелигин эм сыйын арттырув эм яс несилди ис эм патриотлык тербиялав мырадта Червленные Буруны авылында «Ис байрамы» оьткерилеек. Ис Баьтирлерине багысланган шараларга аьзирлик коьруьв эм оларды озгарув уьшин тоьмендеги сырасы ман

район комиссиясы туъзилген:

Шангереев Р.С. – «Ногайский район» МО администрация аькимбасынынь куллыгын юри-туьвши, комиссия председатели.

Кудайбердиев Я.Т. – район маданият боьлигининь етекшиси, «Ногайский район» МО администрация аькимбасынынь орынбасары, комиссия председателинынь орынбасары.

Комиссия агзалары:

Шандавова Т.Н. – «Ногайский район» МО администрация ислери мен заведующий.

Аманов А.С. – «село Червленные Буруны» СП МО аькимбасы (соьйлесуьвге коьре).

Мурзагишиев Р.Т. – «Ногайский район» МО Аксакаллар советининь председатели.

Сангишиев А.М. – «Ногайский район» МО администрациясынинь Соьгис, ис, Савытлы Куьшлер советининь председа-

тели.

Отегенова К.Ю. – «Ногайский район» МО администрациясынинь Билимлендируьв управлениесининь етекшиси.

Кожаева Э.Ю. – «Шоьл тавысы» республикалык газетасынынь бас редакторы (соьйлесуьвге коьре).

Абубекерова С.К. – «Орталык район китапханасы» МКУ директоры.

Сарсеев С.А. – «Яслык» яслар орталыгы МБУ директоры.

Менласанов А.К. – «Ногайский район» МО администрациясынинь физкультура эм спорт бойынша бас специалисти.

Коккозов А.О. – «Червленные Буруны» ООО директоры

Исмаилова Г.С. – З.Акмурзаев атындагы «Червленные Буруны СОШ» МКОУ директоры.

ДР АЬКИМБАСЫНЫНЬ ЯЗБАСЫН ОЙЛАСЫП

Исте етекшиленмеге керекпиз

2016-нши йылдынь 1-нши февралинде дагестан парламентининь 58-нши сессиясында ДР Аькимбасы Рамазан Абдулатипов ДР Халк Йыйынына каратылган Язбасы ман шыгып соьйлеген.

Дагестан етекшиси Р.Абдулатипов оьз Язбасында республикадынь армаган оьрленуьвининь бас йолларын белгилеген. Регионда куллыкка баа берилди, 3 йыл ишинде болган уьйкен оьлшемли туьрленуьвлер белгилениди, толтыруьвшы власть органлар аьрекетине дуьрыс баа берилди, дагестанлылардынь яшавын туьрлендирген влаьтинь тазалануьвы яньыртуьлуьвы бойынша коьрилген куьшлер белгилениди.

ДР Аькимбасы белгилегенлей, республика бойынша влаьте эм ямагатта кескинли туьрленелер озгарылады, боьтен де негизли куллык юри-титеди экономикады терен кризистен шыгаруьв бойынша, Россия душпанлары ман зордан йыйлдырган орта оьмирли мракобесие, фанатизм, экстремизм эм терроризм алды шалынады.

Рамазан Абдулатипов айырым маьне берди бизим республикамыздынь кавыфсызлыгына, законлыкты эм правойорыкты кайтадан тургызуьвга. Ол белгилегенлей, бу соравлар оьз негизинде спецслужбалар, ДР бойынша МВД, Прокуратура, Следствие комитетининь куллыкшыларынынь, россия аьскершилерининь йигитли аьрекетлери сырагысында шешилген. Эм энь маьнеси, оны этпеге эп болды, неге десе правосаклав органлар аьрекетининь ямагат яктан якланды.

Сырагысында кыянатлыклардынь ортак саны кемитилди. Республикада кыянатлык дережеси СКФО бойынша РФ субъектлериндегиден 1,5 кереге эм орташа РФ бойыншадагыдан 3 кереге аз.

Маьнелиси сол: дагестанлылар закон эм намыс бойынша яшамага болатаганына ынандылар. Билим учреждениелер, балалар бавлары эм эмлев учреждениелердинь коьбиси иршуват алуьвдан тазаланадылар. Эм ол – бизим аьрекетимиздинь тек басы.

Р.Абдулатипов белгилегенлей, ол – Дагестанда В.Путиннинь россия патшалыгынынь кайтадан тургызуьв эм беркитуьв тармагында белгилеген туьрлен-

туьвлерди яшавга шыгаруьв бойынша ойласылып юри-титегаган куллык.

ДР Аькимбасы оьз Язбасында республикады кризистен шыгаруьв бойынша программа-ларды биз ДР Халк Йыйыны, ерли сообществолары, муниципаллык влаь пен биргелесте яшавга шыгарамыз деп айтты. Ерли-ерлерде бизим ортак программаларды яшавга шыгаруьв уьшин МО-лардынь коьплеген етекшилерини де разылык соьзлерге тийисли. Разымыз солай ок гражданлык ямагатынынь институтларына, профсоюзлар етекшилерине, яслар эм яратуьвшылык организацияларга. Дагестан интеллигенциясы дагестан ямагатынынь ань-акыл дережесин ийгилендируьв уьшин яваплы экенин сезуьвге келеди.

Белгиленгенлей, Язба – ол бас деп этилинген акында эсап беруьв эм келеектегиге борышлар акында. Йылдынь бас борышы – етисилгенди саклав эм армаган оьрлендируьвди бардыруьв. Баслапкы сырагыларга коьре, авыл хозяйство продукциясын болдыруьв – 102 процент, бас капиталга инвестициялар – 104,8 процент, а курылыс тармагында этилген куллыклар оьлшеми – 106 процент.

Рамазан Абдулатипов белгилегенлей, бизге енйил тувыл заманда яшамага эм ислемеге туьсти. Республика оьрленуьви акында айта берип, Дагестан етекшиси айырым эс каратты рынокты коршалав эм оньластыруьв соравларына. Ол бизим туькенлер импорт товарлар ман толы экенин, кайбиревлерин биз оьзимиз болдырып болаьгымыз акында айтты.

Язбада Рамазан Абдулатипов республикадынь социал-экономикалык оьрленуьвинде киши эм орта предпринимательство уьйкен орын тутатаганын белгиледи. Дагестанда ол толысынша яшавга шыгарылмайды. Сондай аьл бизим районда да. Баьриси бизим районда предпринимательлик аьрекетини мен 287 аьдем каьрлейди, 413 КФХ аьрекет этеди. Кайбир фермерлер налог тоьлевден бас акашадылар. Уьстинликли проект эсабында «Бозторгай» КФХ белгилениди. Ондай проектлер мен баска предпринимательлер де уьстинликли каьрлеп басладылар. «Бозторгай», «Мурзабек» КФХ-лар савда точкалар аштылар.

(Ызы 2-нши бетте).

ДР АБКИМБАСЫНЫНЪ ЯЗБАСЫН ОЙЛАСЫП

Исте етекшиленмеге керекпиз

(Басы 1-нши бетте).
2016-ншы йылда «Село в порядке – страна в достатке» деген шақырув астында Савлайроссиялык авылхозяйстволык перепись озгарылаак. Баъри авыл поселениелерде де похозяйственный китаплерди юргистуув бойынша куллык осал салынган. Язбада Р.Абдулатипов ер катнастар тармагында бугуьнги туьзилген аял мен наवासызланатаганын белгиледи. Онын айтувы ман, биз ер реформасы ман 20 йылга кешиктик.

Бизим районда алдындай эгинлер пайдалы кулланылмайды. Баърис бар 30460 гектар эгинлердин тек 25460 гектары кулланылады. Быйыл куьзликлер шашув ери 2 мын гектарга кемитилген. Эм бизге аьрекет этетаган СПК эм МУП-ларды йорыкластырув керек, ер ресурсларын пайдалы кулланыв тармагына тергев салуды куьшлендирмеге керек, боьтен де налоглар тоьлемеге суьймейтаганларга.

Республика етекшиси бизим баъри куллыгымыздын приоритети – дагестанлы. Эгер ога Дагестанда яшамага эм аьрекет этпеге оньайлы, ол биз ийги ислейтаганымызды белгилейди. Аьдемлерге аьеллеринин оньайлыгы, буйымлар ман пайдаланув бек маьнели. 2015-нши йылда аьдемнин орта яшав оьмиринин барувы оьскен эм бу куьнлерде – 75 яс эсабында. Ама медицина учреждениелерде авырувлы аьдемлерге артык эс каратув керек. Олар поликлиникаларда эм больницаларда шерет болаганы, ыршувет алув орын табатаганы акында айтадылар. Оькинишке, ондай зат бизим район больницасында да орын табады.

Бизим баъри аьрекетимиз бас деп дагестанлыларды аьдетли ань-акыл маданиятынын эм эдаплык баалыктарга кайтарув. Дагестанда дайым да маданият, аьдем намысы йогары бааланган.

Бизим коьп маьселелеримиз биз маданиятка эм аьдем эдаплыгына артык маьне бермейтаганымыздан тура тувады.

Яньыша, белсен эм пайдалы аьрекет этеди Дослык уьйи. Баъри районларда эм калаларда аьдеттеги маданият орталыктары аьрекет этеди. Ондай орталыктар бизим маданият уьйлерде де ашылган. Олар пайдалыгы ман ислемеге кереклер. Авыл поселениелер аьким-баслары ерли-ерлерде маданият уьйлеринин куллыгына айырым эс каратпага кереклер. Миллет маданиятлар эм тиллер статусын арттырув керек. Миллет сорауларына Дагестанда айырым маьне беруьв керек.

Язбасынын соньында Рамазан Абдулатипов куьннен-куьнге аян туьрлентуьвлерге соьз бен туьвил, испен кириспеге эм республикага оьз районуна, каласына пайда аькелмеге суьетаганы аьдемлер коьп расатаганы акында айтты. Соньы баъри дережелери орыннадагы аьдемлерге бир борыш салынады: аьдемлерди тынламага эм эситпеге, олар ман куьнде де шыдамлы аьдле ислев. Тек власть органларынын граждандар ман ашык эм сенимли куллык этуьви дагестанлыларды бирлестиреди эм республикада озгарылатан туьрлентуьвлер касында уйгынлайды. Дагестан ман, Россия ман бирге куллык этип, биз озимизди бир дагестан халкы, Россия халкынын кесеги эсабында сеземиз.

ДР Аькимбасы Рамазан Абдулатиповтын ДР Халк Йыйынына каратылган Язбасы – бизим баъримизге 2016-ншы йылга программалык документ. Эм биз бу маьнели документ пен оьз куллыгымызда етекшиленмеге керекпиз.

А.ЯНМУРЗАЕВ,
«Ногайский район» МО Депутатлар Йыйынынын председателинин орынбасары.

РАЙОН ЙЫЙЫНЫ

Яшавга шыгарув керек

«Ногайский район» МО Депутатлар Йыйынынын яньыларда болып озган сессиясында ДР Аькимбасы Р.Абдулатиповтын ДР Халк Йыйынына каратылган Язбасы ортага салынып ойласылды эм тийисли карар кабыл этилинип алынды. Сога коьре ДР Аькимбасынын Язбасы баъри авыл поселениелерде эм организациаларда ортага салынып ойласылып, Язбадын бас положениелерин яшавга

шыгарув бойынша шаралар коьрилмеге керек.

ДР Аькимбасынын Язбасы ман етекшиленип, 2016-ншы йылда районда бас борышлар эсабында авыл хозяйствасын яклав эм армаганда оьрлендируьв, ерди пайдалы кулланыв, яньы ис орынларды туьзуьв, яшавшылардын яшав дережесин коьтеруьв, налог тоьленетаган негизди коьбейтуьв эм байыр келим алуьвды арттырув саналады.

Эсап беруьв тынланды

«Ногайский район» МО аькимбасы К.Янбулатовтын «2015-ншы йылда аьрекет этуьвдин сырагылары эм 2016-ншы йылга бас борышлар акында эсап беруьви тынланып, сессияда кабыл этилинип алынган карарга коьре 2016-ншы йылга бас борышлар белгиленди. Олар – экономика тармагын армаганда оьрлендируьв, районда экономи-

калык оьсуьв уьшин аьллер туьзуьв, 131-нши Федераллык законнын положениелерин яшавга шыгарувды канагатлав, муниципаллык правовой актларды аьрекет этетаган законодательстводын туьрленислери мен келисуьвге аькелуьв, социаллык политика сорауларды шешуьв, тергев борышларды толтыруьвды ийгилендируьв.

Энь ийги эп алынды

Район Депутатлар Йыйынынын 29-ншы сессиясында кабыл этилип алынган карарга коьре «Ногайский район» МО-сынын ваькилли органынын аппаратынын куллыкшыларына ак тоьлев 10 процентке кемитиледи, муниципаллык службасынын ис орынларынын киши куьбиннен баска.

Ерли бюджеттин келим туьсуьв кесегин толтыруьвдагы авырыктар эм ерли самоуправление органларына шыгарылатан шыктажлардын эн ийги эбин табуьв мырадта «Ногайский район» МО администрация аькимбасынын куллыгын

юритуьвши Р.Шангереевке, баъри авыл поселениелер аькимбасларына, муниципаллык бюджет учреждениелер етекшилерине аппарат куллыкшыларына ак тоьлеви 10 процентке кемитуьв борышы салынды, муниципаллык службасынын ис орынларынын киши куьбиннен баска.

Муниципаллык службачыларга токтастырылган законодательлик йорыкта ис келисуьвдин сезимли аьллери туьрленгени акында билдирилген.

Бу карар кол басылган куьннен алып куьшине кирген.

Туьрленген карарга коьре

Школага дейимги билимлендируьв учреждениелерде балаларды саклава аян шыктажлар артканы эм балаларды оларда тургузуьвга ата-аналардын акша тоьлев кадери йорыкластыруьв мырадта «Ногайский район» МО Депутатлар Йыйынынын карары ман 2016-ншы йылдын 1-нши январиннен

алып муниципаллык школага дейимги билимлендируьв учреждениелерде бир балады саклава 900 маьнет, «Ногай Эл» МКДОУ-да – 1200 маьнет эсабында акша тоьлев кадери токтастырылган.

Сол карарда белгиленгенлей, ата-аналарга тоьлевлер бойынша льготалар

бериледи РФ эм ДР нормативли правовой актлары ман келисте. Школага дейимги билимлендируьв учреждениеге юретаган савлыгы ягыннан кемишлиги бар балалар уьшин ата-аналар акша тоьлемейди.

Эгер бала школага дейимги учреждениеге келуьвди койса, ата-ананын уьстидеги айга тоьлеген акшасы кайтарылып берилмейди. Эгер бала бир учреждениеден баскасына коьшсе, ол тоьленген акша кайтарылып бериледи.

Ата-ана акша тоьледен тоьлысынша яде кесегин тоьледен босатылатаны акында справка Билим управлениеси мен ата-ананын (законлы ваькили) язган аьризеси эм берген документлери негизинде бериледи.

Ата-анага (законлы ваькилге) компенсация тоьле-

неди: учреждениеге балады саклава аян алынып тоьленген акшанын 20 процент кадери – биринши балага, 50 процент кадери – экинши балага, 70 процент кадери- уьшинши эм оннан соньгы балаларга.

«Ногай Эл» МКДОУ-да бир балады саклава 72 маьнет кадери норматив белгиленген.

Билим управлениесине, МКДОУ етекшилерине бу карардын талаплавларын аьрекет этетаган нормативли правовой актларга токтастырылган социаллык гаранттиларды эсапка алуьв ман каты тутув борышы салынган.

Бу карарды толтыруьвга тергев салув борышы администрация аькимбасынын орынбасары А.Межитовка эм УО етекшиси К.Отегеновага тапшырылган.

Яшавшыларды коршалав мырадта

Федераллык Законнын (21.12.1994й., №68-ФЗ) эм РФ Оькиметинин токтасынын (30.12.2003й., №794) талаплавлары ман келисте «Ногайский район» МО администрация аькимбасынын 2015-нши йылдын 4-нши февралинде «Ногайский район» МО администрациясыннын «Единая дежурно-диспетчерская служба» (ЕДДС) МКУ-ды туьзуьв акында» шыккан

54-нши номерли токтасы беркитилип, район Депутатлар Йыйынынын сессиясыннын карары ман кадрлар бойынша бас специалист ЕДДС службасынын структурасын эм штатный расписаниеин туьзуьв тапшырма-сы берилген. ТХЗА директоры ис орынды уйгынламага эм ЕДДС-тын диспетчерлик службасынын байланыс тармагын канагатламага керек болады.

Туьрленислер киритилген

Район Депутатлар Йыйынынын яньыда болып озган сессиясында каралган сораулардын бириси эсабында «2016-ншы йылга район бюджетине туьрленислер киритуьв акында» сорауы каралды.

Район бюджетинин келим туьсетаган кесегин кеплев бойынша туьзилген аьлди эм билим учреждениелердин аьрекетин, школалардын, балалар бавларынын, кавыфсызлыгын канагатлав, азык продуктлар аькелетаганлар алдында шыктажлык борышлар-

ды толтыруьв, ерли самоуправление органларын да ис аьлди канагатлава подрядлык организациялар ман эсап коьруьв, район яшавшыларынын керекли яшав-маьнели маьселелерин шешуьв уьшин авыл поселениелерди яклав кереклигин эсапка алып, «Ногайский район» МО Депутатлар Йыйыны кесек болжалга кыйын ак фондыннан 12 миллион маьнет акшады кайтадан уьлестируьв эм тийисли статьялар бойынша ийберуьв карарын кабыл этип алды.

РАЙОН АДМИНИСТРАЦИЯСЫНДА

Ис туьркими туьзилген

«Коррупцияга карсы аьрекет этуьв акында» Федераллык Законнын 6-ншы статьясыннын 2.1 пункты ман келисте аянланган бузуьвлар себеплеринин алдын шалуьв эм тайдыруьв бойынша шаралар коьруьв мырадта «Ногайский район» МО администрациясыннын токтасы кабыл этилинип алынды. Оны ман «Ногайский район» МО администрациясыннын эм онын ис орынлардагы аьдемлеринин шыгарган нормативли туьвил правовой актлары, законсыз

карарлары эм аьрекет (аьрекет этпиви) куьшиннен тайганлыгы акында судлардын, арбитражний судлардын законлы куьшине кирген карарларынын сырагылары бойынша оьз аьрекетинде законлар негизинде сорауларды ортага салып карав йорыгы беркитилген.

Соны ман байланыста тоьмендеги сырасы ман ис туьркими туьзилген:

Межитов А.З. – «Ногайский район» МО администрация аькимбасынын ямагат кавыф-

сызлыгы бойынша орынбасары, ис туьркиминин председатели.

Кокоев А.З. – юридический сораулар бойынша бас специалист, ис туьркиминин секретари.

Шандавова Т.Н. – «Ногайский район» МО администрация ислери мен управляющий.

Аджигова Л.А. – Опеканство бойынша ведущий специалист.

Уразаева З.А. – Административлик комиссиядын секретари.

Ис планы беркитилди

2015-нши йылда «Ногайский район» МО еринде социаллык ямагат-политикалык аял оньайлы болып, сол болжал ишинде террористлик кепли кыянатлыктар, миллетлик сораулар бойынша кавгасуьвлар орын таппады. Ама саклык керек коьлик объектлерде эм коьлем аьдемлер болаган ерлерде.

Яньыларда «Ногайский район» МО аькимбасынын кабыл этилип алынган токтасы ман 2016-ншы йылга «Ногайский

район» МО-сында Антитеррористический комиссиясыннын аьрекет этуьвинин планы беркитилди. Сол планда белгиленген шаралар яваплы аьдемлер мен заманында эм сапатлы толтырылмага кереклиги белгиленген. Планда белгиленген шараларды яшавга шыгарув акында эсап беруьв квартал сайын «Ногайский район» МО-сында Антитеррористический комиссиядын кеньеслеринде ортага салынып каралаак.

Дагестанда аты белгили аьдем

«Сый ордени, «Москва каласына 850 йыл», IV дережелли «За заслуги перед Отечеством» ордени, РФ Президенти В.Путиннен алтын сабат, «Святой Сергей Радонежский» ордени, «ДР-нынъ ат казанган патшалык служащийи» – элимиздинъ мине сондай йогары савгалары ман бааланады Дагестан Республикасынынъ Сырт территориаллык округунда ДР Аькимбасынынъ Толы ыхтыярлы ваькили Вячеслав Степанович Паламарчуктынъ ис, амагат эм политикалык аьрекеги.

Быйыл республикамыздынъ коьрнекли аьдемлерининъ бириси – Вячеслав Степанович Паламарчукка 70 яс толады. Ол яйнаган язлык шактынъ басында, март айнынъ 12-нши куьнинде, ЧИАССР-дынъ Грозный каласында тувган.

В.Паламарчуктынъ савлай яшавы эм ис аьрекеги Кизляр району эм Кизляр каласы ман тар байланыслы. Мунда ол кала орта школаны битирген, мунда басланган онынъ халк пайдасына эткен ислери. Москвадагы Азык промышленность институтунда йогары билим алып, кеспи шайыгламасын байырлаган сонъ, Кизлярдынъ оьтпек продуктар болдырувы комбинатында бас инженер болып куллык этти.

1977-1980-нши йылларда В.Паламарчукты КПСС Кизляр кала комитетининъ промышленность-коьлик боьлигининъ инструкторы этип беркитдилер, а оннан сонъ доьрт йыл узагында, ога Кизляр май заводуны етекшилев борышы тапшырылган.

Исти уйгылап болув оьнери, бажарымлыгы Вячеслав Степановичти кайсы яваплы ис орынларга да аькелди. Коьп кыйын салды ол Халк депутатлар Советининъ

Кизляр кала исполкомынынъ Председателининъ орынбасары, а оннан сонъ – Председатели эсабында.

1990-нши йылдан алып ДАССР Оьр Советининъ депутаты солай ок бир неше кере ДР Халк Йыйынынънынъ депутаты этилинип сайланды, ДР Госсоветининъ агзасы эсабында аьрекет этти.

1993-нши йылда Патшалык власть органларында эм ерли самоуправление органларында реформалар озгарылган ман байланышта Вячеслав Степановичти Кизляр кала администрациясыннынъ аькимбасы этип беркитдилер, сонъ ол Кизляр кала парламентин басшылады, кала округынынъ аькимбасы болды.

20 йылдан артык заман Кизляр етекшиси орынунда аьрекет этуьвинде В.Паламарчук каладынъ социал-экономикалык оьрленув программаларды белсенли туьзеди эм яшавга шыгарады. Буьгунде ол – Сырт Дагестаннынъ промышленный эм маданият орталыгы. Онынъ катнасувы ман янъгы технологиялык яракланган промышленностьлик предприятиелерде производстволык майданлар кулланувга берилген. Финанслав булаклар излестирув эбин тавып, онынъ баславы ман 1300-ден артык квартиралар, 2 школа, китапхана, 4 балалар бавлары, роддом, педколледжининъ окув корпусы эм баска коьплеген объектлер салынган.

Коьп куьш салды В.Паламарчук Кизлярда 1996-нши йыл январь айында теракт калдыкларын тез ара тайдырув уьшин. Онынъ баславы ман «Кизляр-Карланюрт» айланыш темир йол кесеги, кыска болжал ишинде 420 шакырымнан артык узынлыгы ман ЛЭП-330 КВ «Буденновск-Кизляр-Чирюрт» электролиниясы

салынган. Ерли бюджетке байыр келимлер туьсуьвдинъ оьсуьви 2005-нши йылда Кизляр каласы республикада ялгыз бир эсабында дотациясыз финанслав кебине коьшти. Кала етекшисининъ кеспилик усталыгы эм исти уйгылап болув оьнери аркасында мунда приоритетли миллет проектлери уьстинликли аьлде яшавга шыгарады. Айтпага, «Билимлендирув» миллет проектинде ишинде каладынъ он школаларыннынъ алтавы Президент грантларына тийисли этилиндилер. Школаларды компьютерлер мен яракландырув эм оларда исси ас болдырувды уйгылап бойынша Кизляр каласы республикада биринши орынды бийлейди. «Савлык» миллет проектинде ишинде яшавга шыгарылатан савлык саклав программалар аркасында демографиялык коьрсеткишлер ийгиленген: бала тувув арткан, аьдем оьлуьв республика бойынша коьрсеткишлерден 2 кереге аз, 10 кереге тоьмен сакатлык саны.

«АПК-ды оьрлендирув» приоритетли проектин «Кизлярагрокомплекс» ОАО предприятиесинде яшавга шыгарув дережеси сондай да йогары болганга, 2006-нши йылда Кизляр каласында ДР Президентининъ катнасувы ман Дагестаннынъ калалар эм районлар аькимбаслары ортакшылык этип, сулып пан боьлсув бойынша семинар-кенъес озгарылды.

2008-нши йылда Кизлярда приоритетли миллет проектлери яшавга шыгарув бойынша Вячеслав Паламарчуктынъ белсен аьрекет этуьви «Россиядынъ киши калаларында миллет проектлери яшавга шыгарув сулыбы» деген Савлайроссиялык форум-кенъесининъ 1 дережели Дипломы ман

белгиленген».

ДР-нынъ Сырт региону бойынша Координационлык Совети, орыс миллетли яшавшылар маьселелери бойынша Оькимет комиссиясы В.Паламарчуктынъ маслагаты ман туьзилген. Онынъ катнасувы ман Дагестаннынъ Ставрополь крайы, Астрахань области ара, Кизляр эм Россия калалары ара дослык, бир-бирисине ярдам этуьв акында келисуьвлер беркитилген. Вячеслав Степанович республикада биринши болып кардашлык катнаслар институтын киргизкен, эм Кизлярдынъ буьгунге сондай катнаслары алты калалар ман бар. Бу баьри зат амагат-политикалык аьлди ийгилендирмеге эм экономикалык байланысларды кенъ оьрлендирмеге эп берди, республикада болганлай, савлай Сырт Кавказда да.

Кала ман ийги ойлап етекшилик этуьв, В.Паламарчуктынъ дурыс политикалык эм хозяйстволык карарларды кабыл этип алып, яшавга шыгарув сырагысында Кизляр каласы мине бес йыл узагында Дагестаннынъ районлары эм калалары ара социал-экономикалык оьрленув сырагылары бойынша биринши орынларды бийлейди.

Вячеслав Степановичти сыйлы мерекеси мен ак юректен кутлаймыз. Беркден савлыкты, йогары коьнйилликти, халк хайырлыгына аьли де ис аьрекетин бардырувды йораймыз.

Э.КОЖАЕВА,

«Шоьл тавысы» республикалык газетасынынъ бас редакторы.

Суьвретте: ДР Сырт территориаллык округунда ДР Аькимбасынынъ Толы ыхтыярлы ваькили В.Паламарчук (солдан экинши) Ногай районуна конакта (2014-нши йыл).

Кезекли сессияда

Янъыларда Тарумов район администрация меканынъда 6-ншы кере шақыртылган Район Депутатлар Йыйыныннынъ кезекли сессиясы озды. Онда «Тарумовский район» МО администрация аькимбасынынъ куллыгын юриьтувши А.Зимин, ДР Халк Йыйыныннынъ депутатлары А.Мачаев, А.Арацилов, «ДР Минмелиоводхоз» ФГБУ етекшиси З.Курбанов, Сырт территориаллык округунда ДР Аькимбасынынъ Толы ыхтыярлы ваькилининъ орынбасары Ф.Свиридович ортакшылык этилер.

Сессияда Район Депутатлар Йыйыныннынъ председатели М.Магомедгаджиев юритти. ДР Халк Йыйынына каратылган ДР Аькимбасынынъ Язбасы бойынша А.Мачаев шыгып соьйледи. Ол Дагестан Аькимбасы Р.Абдулатиповтынъ Язбасы тек эсап беруьв болып калмакты, Дагестаннынъ келеектеги оьрленувининъ мыратлары болады, деп белгиледи.

«Элимизде халклар ара эм экономикалык кыйын аьли болса да, Дагестан Республикасында коьрсетимлер ийги деп белгиленди. Тарумов районуна куллыксуьв халк яшайды. Дотациядынъ йоклыгы (дагестанда ялгыз район) социаллык, экономикалык тармагында оьрленувге кыйынлыклар тувдырады. Исинь мен, сулып эм тыпаклык пан акша тавып уьйренмеге тийисли, ама патшалык ягыннан да ярдам

КИЗЛЯР РАЙОНЫ

Яшавшылардынъ сораьларына эс берилди

Озган айдынъ ызында ДР-нынъ миллет политикасы бойынша министри Татьяна Гамалей Кизляр кала мэрининъ кабинетинде кала етекшиси А.Шувалов, кала УЖКХ етекшиси Г.Истамбулов, бас архитектор И.Аджиев ортакшылык этуьви мен граждандар ман йолыгы озгарды.

Министр мен йолыгыста кала яшавшылары озьлерин кыйнаган туьрли сораьларына явап алдылар. Т.Гамалей кала кайбир яшавшыларынынъ турак уьйлерининъ аьли, кайбир орамларда ямгырдан сонъ сувдынъ тоьгилув ери йоклыгы ман байланыста, кала толпы, уьйлерге кирувуви эм сондай баска сораьлары ман келген граждандарды тынълады. Эм кала етекшиси УЖКХ етекшисине маьселелер тувган ерлерге барып сораьларды

бек керекли», – деп белгиледи ДР Халк Йыйыныннынъ депутаты М.Арациев.

«ДР Аькимбасынынъ Язбасы аьр бир етекшидинъ алдында туратаган китаби болмага керек», – деди сессияда Ф.Свиридович.

ДР «Тарумовский район» МО администрация аькимбасынынъ куллыгын юриьтувши А.Зимин озьнинъ докладында бюджеттинъ толтырылуьв, Тарумов районуна яшавга шыгарылып баратаган приоритетли проектлер акында белгилеп кетти. Районга буьгуньлерде келетан инвестициялар экономикадынъ белсенли оьрленувине бек аз экенин белгиледи.

Мелиорация оьсимликлердинъ оьрленуву уьшин маьнели тармагы экени ДР Аькимбасынынъ Язбасында белгиленетан акында «ДР Минмелиоводхоз» ФГБУ етекшиси З.Курбанов айтты кетти. 2015-нши йылга ис тамамы бойынша эсап беруьви мен Тарумов район бойынша ДР ОМВД етекшиси С.Иноземцев шыгып соьйледи.

ДР Аькимбасынынъ Язбасы эм район аькимбасынынъ куллыгын юриьтувши А.Зимининъ эсап беруьви бойынша кенъесуьвде район аькимбасынынъ орынбасары А.Алиев, УСХ етекшиси М.Абдалов, авыл поселениелер аькимбаслары ортакшылык этилер.

Сессияда баьри каралган сораьлар бойынша тийисли токласлар кабыл этилип алынды.

Сессияда баьри каралган сораьлар бойынша тийисли токласлар кабыл этилип алынды.

ИС СЫРАГЫЛАРЫ КЕЛТИРИЛДИ

Кенъес озгарылды

Озганайдынъ ишинде Дагестан Республикасынынъ Расул Гамзатов атындагы миллет китапханасынынъ конференц-залында ДР Маданият министрствосынынъ коллегиясынынъ кенъеси озгарылды. Бу шарада озган йылдынъ аьрекетининъ сырагылары келтирилди эм эндиги йылга планлар салынды.

Кенъесте министерство коллегиясынынъ агзалары, министрстволар, учреждениелер эм ведомстволар вакиллери, муниципаллык районларынынъ толтырувшы комитетлерининъ етекшилер, бас режиссерлар эм яратувшылык етекшилер эм баскалар катнасканлар. Бу шарага ДР Оькиметининъ Председателининъ Биринши орынбасары Анатолий Карибов та кел-

ди. Кенъести ДР маданият министри Зарема Бутаева доклады ман ашты. Ол озган йыл этилинген ислери акында айтты, ийги ислеген маданият учреждениелерди белгиледи, солардынъ ишинде – Ногай патшалык халк саз алатлар оркестри.

Зарема Бутаеванынъ айтувына коьре, аьлиги заманда авылларда маданият оьрлендирувге уйкен маьне бермеге, аьдет яратувшылыкын сакламага керек.

Маданият куллыкшыларына министр эткен иси уьшин оьз разылыкын билдирди, оларга яратувшылык уьстинликлер йорады.

Кенъес барысында ийги деген куллыкшыларга оькимет эм ведомстволар баргылары тапшырылды.

БИЗИМ КЕЛЕЕКТЕГИМИЗ – ЯС НЕСИЛ

Савлык – бас байлык

ГТО комплексининъ нормаларын кезекли аьлде яшавга киргистуьв – тийисли инфраструктураларды, материал-техникалык негизди туьзуьв. Солай ок орамлардагы спорт майданларда граждандарга физический коьнигуьвлер этер уьшин туьрли комплекслер ашпага тийисли. Айтпага, турниклер, брусьялар эм сондай баскалар. «СКФО-да ГТО» деген проекти сондай мыратларды яшавга шыгармага ниетленеди. Белгиленген проект СКФО-да Россия Президентининъ Толы ыхтыярлы ваькилининъ аппаратынынъ коьтергишлеви мен «Машук» яслар коьзалысы ман толтырылады.

Воркаут-майданлар ГТО-га аьзирленуьвде эм оны озгаруьвда кулланыладылар. Олар округтынъ туьрли регионларында туьзилеп басланган. Солардынъ сырасында Дагестан да бар. Республикамыздынъ проект катнасуьвшы калалары – Махачка-

ла, Каспийск (мунда майдан аьзир), Хасавюрт, Дербент эм баскалар.

ГТО майданлар Дагестаннынъ йогарыда белгиленген калаларында тезден кулланылып баслаяк. Май-сентябрь айларында зачет беруьв базласлар болаяк. Мунда ГТО белгилер тапшырылаяк. Проекттинъ яшавга шыгарылуьвы 24-нши февральде республикамыздынъ министрстволарынынъ эм ведомстволарынынъ, муниципаллык билимлендируьвлердинъ етекшилер мен каралды. Шара ДР Оькиметининъ эм Администрация Аькимбасынынъ етекшисининъ Биринши орынбасары А.Гасановтынъ басшылавы ман озды.

ДР бойынша «СКФО-да ГТО» проектининъ координаторы И.Аваев салынак орамлардагы спорт майданлар баьри кавыфсызлык талаплавларга келисли болмага тийисли деп белгиледи.

СЫЙЛЫ ЯСУЬЙКЕНЛЕР

Илми тавы ога наьсип ашкышын берди

Узбек Равшанбекович Мурзаев ногай халкынынъ терен билимли, бай сулыплы, халкы эм онынъ келеектегиси уьшин яны авырыган ясуьйкенлердинъ бириси болады. Ол асылы ман Сылуьв-Тобье авылыннан болады. Ол 1936-нши йыл Равшанбек пен Аванадынъ аьелинде тувган.

Онынъ кишкейден алып билимге аваслыкы сезилди. Билим алуьв йолында ога Кумлы, Нариман, Терекли-Мектеб, Ленин, Карагас авылларынынъ мектеблеринде болып, сулыплы окутуьвшылардынъ колларында 7-нши класска дейим билим алмага туьсти. Айтпага, ога туьрли мектеблерде зейинли окутуьвшылар Т.Арслановадынъ (Кумлы), И.Бакиевтинъ (Ленин авылы), Л.Добровадынъ, Б.Юсуповадынъ (Терекли-Мектеб) эм сондай баскалардынъ колында окып, сулыбын оьстирген. Билимге ымтылган яс 1952-нши йыл он эки яслардынъ сырасында Кизляр каласындагы педучилищеге йол алады. Педучилище яшавынынъ белсенли катнасуьвшысы У.Мурзаев белгиле-

ногай ярыкландыруьвшысы М.Курманалиевтинъ колында билим алып, коьп затларга уьйренген. Училищеде тек ийги окуьвшы сырасында болып калмай, оьзи мен бирге окыйтаган яслар ман художестволык самодеятельность кружогында да белсенли ортакшылык эткен.

*Илми болсын, яслар,
кызлар, каьринъиз,
Илми тавга оьрленинъиз,
барынъыз,
Ол тав – наьсип ашкышы
аьр билгенге.*

Аьр мырадка еткерер ол аьр кимди деген окутуьвшысынынъ ятлавынынъ соьзлери онынъ яшавынынъ шақыруьвы болып калып, халкына билим берип, халкы ман дайым бирге болып яшап келди. Педучилищеде ол йолдаслары ман миллет саз алатлар оркестрининъ катнасуьвшысы болып фестивальлерде ортакшылык эткен. Педучилищеден сонъ ол Грозный каласындагы пединституттынъ физкультура боьлигинде тамамлаган. Волгоград каласындагы аьскер сырасында эр

борышын намыслы толтырып, ол тувган ногай ерине кайтып, бас деп Терекли-Мектеб авылында, оннан сонъ Кумлы авыл орта мектебинде окутуьвшылык аьрекетин юритеди. 1965-

Ийги баслав

Ызгы заман Кумлы авыл яшавшыларынынъ ян тоьрлерин межесиз суьйинши сезими бийлеген: суьйинтеди оларды Кумлы авыл ман район орталыгы арасындагы йолдынъ аьли туьзетилгени. Бу ак ниетли ис «село Кумлы» СП МО аькимбасы Руслан Кошманбетович Насыровтынъ баславы ман этилди, эм энди авыл яшавшылары ога юрек теренлигиннен оьз разылыкларын билдирдилер. Бу эки авыл арасындагы 30 шақырымга соьзилган йолды ярастыруьв ман, онынъ аьлин ийгилендируьв мен 10 йылдан артык заман бирев де каьр шекпеген. Ямгырлы, топыракты ызгар бийлеген куьнлерде, йолдынъ кайбир ерлериндеги терен шуькырлар сувга толып, йол уьстиндеги шандаклардан эм батпактан тура коьлик айдаьвга оравлыклар болган. Куьшли елли эм коьп калын карлы кыс куьнлеринде биз айлап район орталыгына етеалмай турганмыз, йол бир де заманында тазаланмаган.

Йолды ярастыруьв ман байланыслы бу оьткир маьселеди шешуьв сораьвы неше кере де коьтерилген авыл яшавшылары ман район етекшилер алдында. Сол маьселе мен байланыслы сораьды шешуьв мырадта авыл яшавшылары атыннан окутуьвшы Лиза Кусепова Картакаева да ДР Аькимбасы Р.Абдулатиповка «Ногайский район» МО администрация меканында видеоконференц-байланысы аркасы ман тилек салган.

Эм мине энди «село Кумлы» СП МО янъы аькимбасы Руслан Насыровтынъ ийги баславы аркасында бизим авыллар ара йолды ярастыруьвга эс каратылды. Ол, Терекли-Мектеб эм «Бозторгай» эт комбинаты ара йол куьрылысын бардырган Махачкаладынъ куьрылыс организациясынынъ етекшиси мен тил тавып, Карасу авыл етекшиси Янибек Динакаев пен бирге йол аьлин ийгилендирди: кайбир ерлери автогрейдер мен туьзетилди, кесегине гравий тоьселди...Кыскаша, алдын район орталыгы Терекли-Мектеб авылына етуьв уьшин 1,5-2 саьат кететаган болса, аьли сол шақырымларды автокоьлик ярым саьаттен оьтеди.

Бу авыр кризис аьллерине карамастан, авыл етекшиси Авыл Йыйынынынъ янъы сайланган депутатлары эм район яшавшылары ман биргелесте йолды ярастыруьвга финанс амалларын тапты.

Авыл поселениединъ ерли маьнели сораьлары Россия Федерациясынынъ законлары эм олар ман келисте каьыл этилинип алынган муниципаллык районнынынъ эм авыл поселениединъ уставлары ман белгиленген. Олар аз тувыл, эм Кумлы авыл етекшиси эьине коьре

туьвшылар К.Казбулатовты, Т.Арслановады, Х.Коккозовты, Н.Коккозовады, М.Муратовады эм сондай баскаларды эскереди.

Ясларды билимлендируьвде коскан уьлиси Эли мен белгиленмей калмады. 1983-нши йыл ол ДАССР-дынъ ат казанган окутуьвшысы деген сыйлы атка тийисли болган. 1985-нши йыл оны Кумлы авыл етекшиси этип сайладылар. Эм он уьш йыл бойы халк яшавында маьнели орынды тутып, халктынъ каьрин шегип келди. Тийисли тыншаюьвга кетсе де, ол бир куьн де парахат олтырмайды. Ол буьгуьнге дейим де авыл хабаршысы болып «Шоьл тавысы» газетасынынъ бетлеринде халкынынъ тарихи, белгиле аьдемлери акында макалалары ман окуьвшыларды таныстырып келеди. Ясына да карамастан, ол школарда, авыл маданият уьйлеринде

Ногай тил мен адабиаттынъ кайбир маъселелери

(Басы 4, 5, 7-нши номерлерде).

2. Шагатай диалекти. Сосы диалекте бизге коьп белгили болмаган, ама оқыганда тушинмели «Корогул», «Ашык-Каьрип», «Наьжип оглан», «Зийнел арабий», «Ибрахим» аьдхаьм», «Алтынгуьл» дастанлары дуньяга эндирилгенлер.

3. Огуз диалекти. Бу диалекттеги «Корогул», «Ашык-Каьрип», «Наьжип оглан», «Бездирген» дастанлары да, оқыганда ногай окувшыларына аьнламлы болаьклар.

Йогарыда айтылган ойлар ман байланыста, 1996-нши йыл, Истанбулда, тюрк патшалыклардынъ эм халклардынъ курылтайы озгарылаган куьнлерде болган ис акын-да айтып озайым. Сонда мен Туркиядынъ Кайсе-ри шахарындагы университетте куллык этетаган филология илимлер докторы, азербайджан кыска-якы Келентерли Мелахат Мехмет кызы ман таныскан эдим. Ол озби Бакудан эди. Ога мен «Ногайдынъ кырк баьтири», «Посольские книги по связям России с Ногайской Ордой 1489-1549 гг.», Ашим

Сикалиевтинъ «Ногайский героический эпос» деген китапларын савгалап бердим. Сол заман, Мелахат Мехмет кызы, СНГ элдериннен келген касындагы аьлимлерге, орышалатып: «Мы с вами много спорим о своих корнях и истоках. А они – вот здесь. В этих источниках и следует их искать», – деп айтканы аьли де эсимде. 1997-нши йыл ФРГ-дынъ Франкфурт-на-Майне шахарындагы университеттинъ аспиранты, тюрк кыскаякы Бирсель Каракоч куллык этип, караногойларда эм кобан ногайларда бир юма узагы конакта болып кетти. Онынъ бизге келуьвининъ себеби, Бирсель «Ногай тилде глаголлардынъ баслапкы кеплери» деген диссертация уьстинде куллык этетаган эди. Ногайша соьйлеп те, язып та ол озби уьйренген. Аьлиги заманда ол, сайлаган тема бойынша диссертациясын яклап, филология илимлер докторы болган. Гамбург каладынъ университетинде куллык этеди. Ногай озби болса, аьли де озбининъ тили мен тарихи тюрк дуньясында кайдай маьнели орынды тутканын аьнлаьлаьмайды... Аьеллер-

де ата-аналар балаларына ана тилине суьйим синь-дирмеге тийисли эс бермейдилер. Сондай аьллек тек туьнегуьн, бугуьн туьзилмегенлер. Онлаган йьллар узагы солай болып келятыр. Ногай адабиатына багысланган шаралар, язувшылар ман йолыгыслар ызгы йьлларда ногайлар яшайтаган ерлерде озгарылмайдылар. 1990-нши йьлдан сонъ, бир йолай да ногай тилдинъ эм адабиаттынъ оьрленуьвине эм оны саклаьга каратылган регионлар ара илмилик-практикалык конференциялар уьйгьнланмаганлар. Мектеблерде ногай тилден эм адабиаттан дерислер тийисли оьлшемде юритилмейдилер. Окув китаплары етиспейдилер. Соннан себеп болар, ызгы он йьллар узагында тил маьселелери мен каьр шегетаган яслар ман кызлар илми аьрекетшилери эм язувшылар арасында айлак аз. Аьши, ким куьнали сонынъ уьшин? Оьзимиз.

Муннан бир неше йьл артта Ногай патшалык драма театры ман бирге ногай поэзия кешлигин Терекли-Мектебтинъ маданият уьйинде уьйгьнлама-

га шалыстык. Ногайдынъ маданият орталыгы дейтаган уьйкен авылда сол амалламага я район администрация ваькиллери, я оқытувшылар, я маданият аьрекетшилери келмедилер. Солай болганда, «кара халкка» не айьп. Эгер де, оьткен оьмирдинъ 80-нши йьлларынынъ сонъында ногай адабиаты, маданияты, санияты ман байланыслы туьрли шаралар ногай тилинде юритилген болсалар, эндиги оларды орыс тилде озгармага суьеди-лер. Сосы затлар да, сонъгы заманларда бизим ямагаттынъ ишинде оз тилин мисетсимев артып баратганын шайьтлайды.

Бугуьнлерде бизим ямагат коьбисинше акша ман байлыкка бет бурган. Айлак та яс аьдемлер. Йьги яшав курмага, авкатлы болмага талпынувды бир туьйир де келиссиз зат демеймен. «Элде болса – эриниме тиер», деген соьз де бар. Болса да, карны ток болып, иш дуньясы бос болган аьдем биз айткан маьселелерден дал-хайыр болып, шетте ят уьйирсип турмаькпа? Мен Москвадагы, Санкт-Петербургтагы эм озьге шахарлардагы, солай ок шоьлдеги кай-

бир мадарлы ногай эпшилер (предпринимательлер) мен таньс. Ама олар ягьннан бизим маданиятка тийисли колгаьсылык, коьмек этетаганларын коьрмеймен. Акша коьзи кызык. Непсикорлыктынъ куйысы болса туьпсиз, эм онда туьскенлер – шыгаьлмаклар. Керек пе ондайларга ана тилимиз, адабиатымыз, маданиятымыз, саниятымыз. Сондайлар адабиат пан, маданият пан, саният пан каьр шеккенлер арасында да йолыгадылар. Олар адабиатта да, маданиятта да, саниятта да тек куры оьзлерин суьеди-лер. «Мен!» дегенде, эби болса, ясыртын ериндеги менын де кышкыртар эдилер... Ногайда айткандай, «эки коьшкардынъ басы бир казанга сыймайды» дегендей, ондайлардынъ бир-бири мен баслары батпайды. Бизде аьр тоьбеде – бир «гений», аьр туьбирде – бир «классик». Оькинишке, ондайлар саны бар да, шеберлиги йок китапларын таралтып, булай да ногайша окуьмага авас туьвыл халкымыздынъ тилден, адабиаттан «ишин шыгаьрадылар».

(Ызы болаьк).

соларды яшавга шыгаруьга киристи. Айтпага, ерли маьнели соравлардынъ бириси – яшавшылардынъ ял алуь заманын уьйгьнлав уьшин эм оларды маданият организацияларынынъ буйымлары ман канагатлав уьшин аьллер туьзуьв. Бу соравларды шешуьв уьстинде аьрекет басланган. Оны ыспатлайды авыл етекшисининъ баславы ман эм онынъ белсенли катнасуьвы ман мунда озатаган байрам шаралары. Айтпага, йогары коьнъйликте оьтти Кумлы авылында Янъы йьл байрамы, Аталыкты коршалаьшы куьнине багысланган «Кая, кеделер!» ярысы.

Кумлы авылынынъ баьри яшавшылары атыннан Руслан Насыровка уьйкен савбол айткым келеди. Кудай сага савлык берсин иьги ниетли ислеринъди яшавга шыгаруьда, Кумлы авылын ярастыруьда эм онынъ яшавшыларынынъ яшавын иьгилендируьвде. Алдыда коьп борышлар бар, эм оларды толтыруьда район етекшилиги, басында Казмагомед Зейнадинович Янбулатов болып, сени яklar деп сенемен.

З.МЕНЛИАЛИЕВ,

Кумлы авылынынъ Аксакаллар советининъ председатели.

нинъ йьйы конагы болады. Районда бир ямагат-политикалык амаллаьлар да онсыз болмайды десек, янъылмаспыз. Бес, алты йьллар бойы ол имам Абу Ханифа атын-дагы медресесин де етекшилеп келип, районда дин аьрекетин таралтуьда коьсмын этти. Сыйлы ясуьйкенимиз эки кере аьжиликте де болып келди.

Ян косагы Оьлмесабай ман татым аьел курып, алты аьвлетлерин – Альмира, Алибек, Альфира, Маира, Гульзара, Мунирады асыл этип, туьз яшав йолына салды. Олар аьр бириси билим алып, сайлаган кеспилери бойынша халкына пайда аькеледилер. Ясуьйкенлер эндиги уны-кларынынъ, немерелерининъ уьстинликлери мен куьезленип яшайдылар.

Янъыларда Узбек Равшанбековичке 80 яс толды. Ога берк ден савлык, иьгиликлер, яшав етис-мислерин йораймыз.

Г.НУРДИНОВА.

Суьвретте: У.Мурзаев ян косагы ман.

СЫЙЛЫ АНАЙ

Онъганнынъ эки яхшылыгы бир келер

«Онъганнынъ эки яхшылыгы бир келер» дейдилер ногайда. Кашлы-абайдынъ да йьлда да эки яхшылыгы бир келеди. Ол 8-нши мартта озбининъ тувган куьнин эм Хатынкызлар байрамын бир куьн байрамшылайды. Бу 8-нши Март куьнинде сыйлы ясуьйкенимиз 80 йьллык мерекесин белгилемеге мыратланады.

Кашлы Аджигул кызы Мансурова Батыр-Мурза авылында 1936-нши йьл туьып-оьскен. 19 ясында Карагас авылыннан ян косагы Сейдахмет деген ногай яс пан татым аьел курып яшайды. Эри Сейдахмет пен алты аьвлетти оьстирип асыл эттилер. Аьелдинъ наьсипли бактысын аьел иесининъ дуньядан таюьвы куьнъйртлендирди. 40 ясында аьел басынынъ юрек уруьвы токтады. Кашлы-абай билегин туьрип, 36 ясында уьйкен аьелин сакламага деген мырат пан туьрли куллыкларда аьрекет этип келди. Ол ерли больницада санитар болып, конторды йьйып, токта бийдай ярып, балалар бавында балаларды карап, аьелин коьтерди, аьвлетлерин оқытты, олардынъ аьр бирисин яшавда ерлестирди. Йьгит кыскаякы, яшав аькасларын енъип, тек алдыга адымлап барды.

Кашлы-абайдынъ бугуьнлерде 15 уныгы, 13 немерелери тоьгерегинде айланып, онынъ куьезин арттырадылар. 80 яска толса да, ол бир куьн де куллыксыз турмайды, кайбирерде даьмли асларын аьелине таттырып та алады.

8-нши Март куьн сыйлы Кашлы-абайга сыйлы мерекенъиз хайырлы болсын, ден савлыгынъыз берк болсын, байрамынъыз кутлы болсын деп айтамыз.

Г.НУРДИНОВА.

Суьвретте: К.Мансурова унык кызы ман.

Авылдагы больницада

Муннан уьш йьл алдын Червленные Буруны авылында участковый больница ашылыпты деген хабар тез яйылып кетти. Оны яс врач Гульнара Асанова етекшиледди. Биринши куьнлерден алып больницадан тура тек иьги хабар айтылды. Мунда тазалык, татымлык эм тил бирлик сезиледи. Больницады ашар уьшин районнынъ бас врачы, Дагестан Республикасынынъ ат казанган врачы З.Балигишиев, ДР Халк Йьйынынъ депутаты М.Авезов, Червленные Буруны авыл аькимбасы, депутат А.Аманов аз куьш салмадылар. Яс врач Г.Асанова биринши куьннен алып озбин талап-лы, билимли специалист этип коьрсетти эм халк арасында сый-аьырай казанды. Мунда терапевт исин яс врач Г.Кусеенова, педиатр исин Б.Юсупова юритедилер. Олар экеви де ашык коьнъйлли, аьдемге ярдам этпеге суьйими мен ислейтаганлар ашык сезиледи. Янъыларда мунда яс врач С.Курганов та ислеп кетти. Тагы да иьги ислейтаган стоматолог З.Махмузовады эм С.Ярикубаевады да белгилемей болмайман.

Бу больницага Батыр-Мурза, Бораншы, Червленные Буруны авыллардан авырыган аьдемлер келедилер. Мунда сахарный диабет, каны коьтерилген, инсуьлт урган аьдемлер келип эьленедилер. Янъыларда мунда тийисли ярдам алганлар (А.Аджиниязова, С.Абдуьжалиева – Червленные Буруны авылыннан, А.Сариева, С.Ваисова, Б.Саликова – Батыр-Мурза авылыннан) мунда ислейтаган баьри медресларга, олардынъ коьмекшилериине эм казаншыларга озъ разылыгын билдиредилер, ислеринде уьстинликлер йорайдылар.

А.САРИЕВА.

КЕНЪЕС

Бу баъле бизден йырак тувыл экен

Янъыларда А.Джанибеков атындагы орта школасынынъ залында терроризм идеологиясына карсы комиссиянынъ баславы ман «Ногайский район» МО еринде наркотиклер эм психотропный препаратларды яов эм кулланув маъселелердинъ алдын шалув бойынша, терроризм эм экстремизм идеологиясына карсы турув куллыклардынъ аьли акында» деген темага кенъес ыткерилди. Мунда район школар директорларынынъ тербиялав иси бойынша орынбасарлары, прокуратура, ыхтыяр саклав органлар ваькиллери, ЦРБ куллыкшылары, райондагы аптекалар иелери шаькырылдылар.

Кенъесте аьлиги заманнынъ энъ де уллы баълелери – терроризм эм наркомания, бу баълелерден окувшыларды саклав амаллары акында айтылды.

Шарады «Ногайский район» МО администрациясынынъ аьким-басынынъ орынбасары Амирхан Межитов ашты эм юритти.

– Биз узак заман Ногай район «наркоманиядан» таза, бу «обленлер» бизим балаларга етпес дейтаган эдик, ама сол кара баъле бизге де келди. Янъыларда уыш бала «карбамезапин» ишкенлер эм увланып больницага туьскенлер. Мунда заманында эм тийисли ярдэм этилгенли аркалы, балаларымыздынъ савлыгы эм яшавы сакланган. Сосындай препаратлар аптекаларда эркин сатылады. Аптека куллыкшылары, озьлерин яваплы деп санамага тийислилер, – деди ол.

Оннан сонъ А.Джанибеков атындагы школа директорыннынъ тербиялав иси бойынша орынбасары Э.Суюндикова эм психолог Э.Аметова терроризм эм наркоманияга карсы школада этилган куллыклары акында айтып оздылар. Тагы да «наркоманиядан» саьбийлерди саклав ниетте ЦРБ куллыкшылары ман этилген куллыклары акында врач-педиатр А.Тангатарова боьлишти.

Россия МВД Ногай району бойынша иш ислер боьлигининъ етекшисининъ куллыгын юритувшиси Уллубий Бейтулаев:

– Увланып больницага туьскен балалар акында бизим боьликке билдилмедди, билдилмеге тийисли эди. Аптекалардынъ иелери де ойлансынлар, бу препаратларды сатпага ярай ма экенин. Ким оларды соны аькел деп йибергенин сорасынлар. Энъ де йогарыга акша казанувды салмасынлар.

Россия МВД Ногай району бойынша боьлигининъ тамада инспекторы К.Акмуразаева ата-аналарды балалары ман баълелерден саклав ниетте кайтип соьилемере керегин анылатты:

– Сиз бу йыйыннан сонъ уйге барып балаларынъызга наркотиклер кулланма, ол яман зат деменьиз. Интернет аркалы, наркотиклер акында окувшылар уйкенлерден де артык билетаган боларлар. Сиз аьвлетлеринъизге дайым да ялкупай, олар сизге кайдай баа экенин, яман йолга туьсип коймасын деп маслагат этинъиз.

Больницага увланып туьскен балалардынъ (олар 7-8-нши класлардынъ окувшылары) ата-анасы ман да, балалардынъ озьлери мен де соьиледик. Аяьлы ата-аналар, тек сизинъ коьмегинъиз бен биз бу авыр маъселеди шешпеге куьш табармыз, сизинъ коьмегинъиз болмаса, ялгыз школа да, полиция да бу борышты шешип болмас, – деди ол.

«Яслык» яслар орталыгынынъ етекшиси С.Сарсеев саьбийлерди бу эки уллы баъледен сакламага спорт пан кызыксынувлары коьмек этегин белгиледи.

– Бу баъле бизим балаларга кара коллары ман еткени бек кайгылы. Аьр бир ата-ана каза меним аьелиме, балама етпес деп сенеди. Ама баъледен эртеректен сакланув керек. Бизим районнан 224 бала спорттынъ туьрли кеплери мен каьр шегеди. Спорт пан каьр шеккен бала тек алдыга карайды, озьининъ савлыгын сакламага шалысады. Олардынъ яман, зарарлы затлар ман аьвликпеге заманы да, аваслыгы да болмас, – деди ол.

Оннан сонъ Ногай району бойынша тамада прокурордынъ коьмекшиси Тимур Бабахан шыгып соьиледи.

Кизлярдагы ДР бойынша РФ ФСБ управленийсининъ 3-нши боьлигининъ етекшиси Алибек Янпов булай айтты:

– Экстремизм эм терроризм идеологиясыннан бизим район рахатлы демеге болады. Сирия ерине бизим районнан шыккан 22-23 аьдем элимиздинъ Сырт калаларыннан кеткенлер, терроризм эм экстремизм идеологиясы ман басларын сол якларда айландырганлар. Бу баьриси де онъайлы аьеллердинъ балалары. Олар бизде эсапта турадылар эм кери карап ясыртын келип болмаклар. Экиншилэй, балалар ман болып турган исти алсак, баьри зат да школада куьналемере ярайды. Школада балалар билим алады, ата-ана болса озь аьвлетлерин тербиялайды. Аптека куллыкшылары да бу ерде яваплы.

Тагы да мунда терроризм эм экстремизм идеологияларына карсы школада озьгарылаган шараларга дин аьрекетшилери шаькырылмаса да болак деген ой каралды. Соны ман макул болмай, биринши номерли ДЮСШ школасынынъ тренери Нурсултан Арсланов озь ойын айтты:

– Не уышин яслар дин экстремистлерине алданады? Аьдеттеги исламнан тура билимлери тоьмен экениннен, – деп явап озьим берейим. Ким оларды уйретпеге болады, тек дин аьрекетшиси. Сога коьре, дин ваькиллери бу маъселе бойынша школадагы озган шараларда ортакшылык эткени пайдалы эм керекли.

Шарады А.Межитов тамамлады. Ол буьгуьнги шара тек бастан аткарув уышин этилмедди, ол янъы уйкен куллыктынъ басы деп белгиледи.

Наркомания маъселесин шешувде ога карсы каратылган баьри куьшлерди де бирлестирув керек. Тек косылып биз уллы баъледи енъермиз, кыйынлыкка туьскенлерге ярдэм этермиз.

Н.КОЖАЕВА.

РЕШЕНИЕ 29-й сессии Собрания депутатов муниципального образования «Ногайский район» Республики Дагестан 5-созыва от «29» февраля 2016г. № 183

«О внесении изменения в Устав муниципального образования «Ногайский район»

С целью приведения Устава муниципального образования «Ногайский район» в соответствие с Федеральным законом от 03.11.2015г № 303-ФЗ, от 29.06.2015г. № 187-ФЗ, Собрание депутатов муниципального образования

РЕШАЕТ:

1. Внести в Устав муниципального образования «Ногайский район» следующие изменения:

Ст.26. п 4.пп 1 после слов «зарегистрированного в установленном порядке» дополнить словами «**совета муниципальных образований Республики Дагестан, иных объединений муниципальных образований**».

Ст.26.п 5. изложить в следующей редакции «**Депутат Собрания депутатов муниципального района, иное лицо, замещающее муниципальную должность, должны соблюдать ограничения, запреты, исполнять обязанности, которые установлены Федеральным законом от 25 декабря 2008 года № 273-ФЗ «О противодействии коррупции» и другими федеральными законами**».

Ст.27.п.2. изложить в следующей редакции «**Полномочия депутата муниципального района, иного лица, замещающего муниципальную должность, прекращаются досрочно в случае несоблюдения ограниче-**

ний, установленных Федеральным законом от 06.10.2003 года №131-ФЗ».

Ст.28.п.8пп1. после слов «зарегистрированного в установленном порядке» дополнить словами «**совета муниципальных образований Республики Дагестан, иных объединений муниципальных образований**».

Ст.28.п9. изложить в следующей редакции «**Глава муниципального района, иное лицо, замещающее муниципальную должность, должны соблюдать ограничения, запреты, исполнять обязанности, которые установлены Федеральным законом от 25 декабря 2008 года № 273-ФЗ «О противодействии коррупции» и другими федеральными**».

Ст 28.п16. слова «из своего состава»

В Уставе необходимо исключить нормы, предусматривающие согласовании должности главы администрации муниципального района с Собранием депутатов муниципального района, поскольку данная норма противоречит Федеральному закону от 02.03.2007г. № 25-ФЗ» О муниципальной службе в Российской Федерации»

Статья 29. Полномочия Главы муниципального района
п 1. Глава муниципального района обладает следующими полномочиями:

Председатель Собрания депутатов Глава МО «Ногайский район» РД

ЯНБУЛАТОВ К.З.

ИЗВЕЩЕНИЕ о проведении открытого аукциона по продаже муниципального имущества

1. Форма торгов – открытый аукцион по закрытой форме подачи предложений по цене.

2. Организатор торгов – Администрация муниципального образования «Ногайский район».

3. Решение принято постановлением администрации муниципального образования «Ногайский район» от 01 марта 2016 года № 71.

4. Место проведения аукциона – РД, Ногайский район, с.Терекли-Мектеб, ул.К.Маркса, 15 (здание администрации Ногайского района) датой проведения конкурса является рабочий день, следующий после истечения 30 дней со дня опубликования извещения в СМИ, время проведения аукциона – 09 ч.00 мин.

Предмет аукциона:

Лот № 1 – автомобиль марки ВАЗ 21214 2010 года выпуска, идентификационный номер ХТА 212140A1974155. Начальная выкупная стоимость составляет – 8000 (восемь тысяч) рублей, шаг аукциона составляет 5% – 400 руб. Сведения об обременении отсутствуют. Сумма задатка составляет 20% – 1600 руб.

И.о. главы администрации МО «Ногайский район»

5. Заявки на участие в конкурсе принимаются в запечатанном конверте в течение 30 дней со дня опубликования в СМИ по адресу: РД, Ногайский район, с. Терекли-Мектеб, ул.К.Маркса,15 (здание администрации Ногайского района) по рабочим дням с 8.00 до 17.00 по московскому времени. Вместе с заявкой подаются следующие документы:

для физических лиц – документ, удостоверяющий личность либо доверенность представителя;

для юридических лиц – заверенные нотариально копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица;

документ, подтверждающий внесение задатка для юридических и физических лиц.

6. Задаток вносится по реквизитам: УФК по РД (Администрация МО «Ногайский район», л/сч. 05033928360) ИНН-0525140640, КПП - 052501001, ОГРН

пп 19. изложить в следующей редакции «**назначает и освобождает от должности заместителя главы администрации**»;

2. Утвердить актуальную редакцию измененной статьи Устава муниципального образования «Ногайский район».

3. Главе муниципального образования в порядке, установленном Федеральным законом от 21.07.2005г.№ 97-ФЗ « О государственной регистрации уставов муниципальных образований», представить настоящее Решение «О внесении изменения в Устав муниципального образования «Ногайский район» на государственную регистрацию в Управление Министерства юстиции Российской Федерации по Республике Дагестан.

4. Главе муниципального образования опубликовать Решение « О внесении изменения в Устав муниципального образования «Ногайский район» в течении семи дней со дня его поступления из Управления Министерства юстиции Российской Федерации по Республике Дагестан после его государственной регистрации.

5. Настоящее решение вступает в силу со дня его официального опубликования, произведенного после его государственной регистрации.

Администрация МО СП «сельсовет Карагасский» извещает о продаже через аукцион земельного участка

лот № 1 – один земельный участок категории – земли населенных пунктов общей площадью 50 кв.м. кадастровый номер 0503030010587, находящийся по адресу: с.Карагас, ул.Лермонтова, 72 а под коммерческое строительство.

ИЛЬЯСОВ А.О.

Глава МО СП «сельсовет Карагасский».

Бюджетная роспись (расходов) Администрации МО СП «село Эдиге» 2016 год

Документ, учреждение	Вед.	Разд	Ц.статья	Расход	КОСГУ	Сумма на 2016 год
Заработная плата	001	0104	8830020000	121	211	68641
Начисления на выплаты по оплате труда	001	0104	8830020000	129	213	205554
Прочие работы, услуги	001	0104	8830020000	244	226	25000
Прочие расходы	001	0104	8830020000	244	290	34000
Заработная плата	001	0113	9980021010	121	211	302139
Начисления на выплаты по оплате труда	001	0113	9980021010	129	213	91247
Прочие работы, услуги	001	0113	9980021010	244	226	27511
Заработная плата	001	0801	2020200590	121	211	256458
Начисления на выплаты по оплате труда	001	0801	2020200590	129	213	77450
Заработная плата	001	0203	2610160020	121	211	45300
Начисления на выплаты по оплате труда	001	0203	2610160020	129	213	13700
Всего расходов: 1,759,0						

*Исполнитель
главный бухгалтер*

КОШЕРОВА Ы.А.

ЧАЭС КАЗАСЫНЫНЬ

30 йыллыгына

Ердеги яшав уьшин

Быйыл 26-ншы апрельде Чернобыль атомлы электростанциясында болган атылувга 30 йыл толады. Сонынъ сырагысында яйылган радиация казасын токтатувда ол замандагы СССР элимиздеги граждандар ман бирге айырым ногай увыллары да катнасты. Олардынъ коьбиси аьрекетли кепте повестка алып (биревлери тувра куллык уьстинде), каякка бараятканын да билмей кеткенлер. Чернобыльге ййберилгенин оларга соньында билдиргенлер. Радиация ман увланган ерлерде оларга бир кесек заман куллык этпеге туьскен. Сырагысында хыйлысы сонда савлыгын йойып кайтты. Атом ман куьрескен авылдасларымыздынъ биревлери буьгуьнлерге дейим етеалмай арамьздан тайдылар. Йыллар оьтип Ногай район паркында Чернобыль АЭС казасынынъ ызлары тайдырувда катнаскан баьри де ердеслеримиздинъ атлы-аты ман тукумлары язылып эстелик белгиси салынган. Кайгылы мереке эм Аталыкты саклавышлар куьни мен байланыста биз олардынъ эрлигине энди де бир кере бас немиз.

Чернобыль атомлы электростанцияда болып озган баэле-каза бир неше саьатлер ишинде патшалыгымызды аягына тургызды. Тысаы уьзилген атомнынъ кайдай зарар келтирмеге болаганын биз элимиз бен бирге сол куьнлерде аян аньладык. Бу кайгылы 1986-ншы йылдынъ 16-ншы декабринде авариядынъ ызларын тайдырмага авылдасымыз Мавли Язуьв увылы Бекбавов та (яткан ери ярк болсын) ййберилди.

Ол оьзи Орта-Тоьбе авылында тувьп-оьскен эди. Дербент каладагы авыл хозяйство техникумын окуп биткен сонъ, Ногай район патшалык страхования инспекциясында инспектор болып куллык этип баслаган. Соньында ога соны етек-

шилевди тапшырганлар. М.Бекбавов Чернобыльден 1987-нши йылдынъ 31-нши мартында уьйине кайткан. Болса да кайратлы авылдасымыздынъ оьмири кыска болып туьзилди; ол 1994-нши йылдынъ 23-нши сентябринде аьли де 42 ясына толмай топырак болды. Ердеги яшав уьшин граждандлык борьшын ййгитлик пен толтырганы уьшин соньында Эрлик ордени тапшырылган.

Мавли Бекбавов йолдасымыз эсимизде ис бажарымлыгы, эркеклиги, аьдемшилиги, яхшылык йоравшы хасиети мен сакланган.

Р.КУНТУВГАНОВ,
Ногай район Чернобыль Ветеранлар союзунь председатели.

Суьвретте: М.Бекбавов.

ЯШАВДА ЫЗ

Аьдем оьледи, онынъ акында мутсак

Халкымыздынъ оьнерли шаирлерининъ бириси Курыптурсын Абдулла увылы Бариевти онынъ бала заманынан алып билемен. Эсимде 1950-нши йыллар. Арсланбек авылымызга Бариевлердинъ аьели: атасы Абдулла, анасы Марие, балалары Арухан, Курыптурсын, Сыйлыхан коьшип келдилер. Ол йылларда авылда бир яктан келгенлерге турмага квартира деген зат болмаган, баьриси де кишкей ногай уьйлеринде яшаганлар. Сол себептен олардынъ аьели анамыз Аруьват пан акамыз Асайга уьйимизге кирип турмага деген тилеги мен келдилер. Бизим уьйимиз баска авылдаслардыкыннан бираз кенъ эди: эки уьйкен боьлме мен бир мол саьне.

А.Бариевти Молотов атындагы колхозымызга председатели этип ййбергенин биз соньында билдик. Онынъ уьйкен кызы Арухан (соньында Бальгишиева) мени мен бир класста окыды. Курыптурсын ол заман аьли де кишкей кеде эди, янъы школага барып баслаган. Оьзи бурьнгысы Шобьтлы авылында тувьп, бала шагы Арсланбекте оьткен эди. Сонынъ акында коьп йыллар оьткен сонъ К.Бариев булай деп язган:

...Арсланбек

авылымнынъ
Тувра эди орамы.
Коьпиринде хабарлап,
Олтыра эди картлары.
Коьрсин коьзим
ясланып,
Мен юремен
уьстиннен.
Авылымды
буздынъ деп,
Кимнен сорар экенмен?

Ол бек тири, коьп затты билмеге суьетаган, ясына карамастан, ойлы, акылбалык кеде эди. Атасы Абдулла аьр йыл язда мени янъы окув йылына кийим, kitapлер алмага акша казансын деген ниети мен оьзине арба айдашы этип алады. Сав яз таркавлары аьсеринде онынъ линейкасы ман эки де атлары мага берилип койылады. Биз Абдулла, авыл Советининъ председатели эм баска кисилер мен бирге яз узагында бир неше кере Терекли-Мектебке йййынларга барамыз. Мунда мен оьзимнинъ ата яктан агам Асан Межитовтынъ уьйинде конатаган эдим. Оьзге заманларда

биз кой котанларына, суьт фермасына, Янгиси, Тога, Ленин авылларына барганмыз. Бирерде мен Курыптурсынды да кыдырмага деп алаган эдим эм сонынъ уьшин Абдулла мага акыратаган эди. Кайбир шакларда биз Абдуллаласыз, ол билип коймасын деп, кыдырып шыгатаганмыз эсимде калган.

Арсланбектинъ ортасынан Шобьтлы йылгасы агады. Биз, балалар, яз шиллесиндесоннынъ сувында шомылмага амырапыз. Сав куьн яртысын сув ягасында ойнап оьткеремиз. Бир кере Курыптурсын да шомылаганлардынъ арасына келеди. Кесек заманнан пише-баладынъ кышкырыгын эсitemиз. Биз, уьйкен кеделер, сол аьсерде йылгадынъ бир ягасынан экинчисине ялдап кеткенмиз. Артымыздан Курыптурсын да иеригенин эслемегенмиз. Ол сол заман осал ялдайтаган эди. Сол себептен коьп кешикпей сувда ютылып баслайды экен. Наьсипке, ягада Бекев Суьондииков (яткан ери ярк болсын) болады экен. Ол сувда уста ялдашы эм суьнгуьвши эди. Бекев аьрекетлеп балады сувдан шыгарады. Соьйтип, Бариевлер мен биз 4-5 йыллар бирге турдык. Оннан сонъ олар Янъы (аьлиги Эдиге) авылына коьштилер.

Соннан бери коьп йыллар оьгти. Курыптурсын оьсти, окыды, соньында бир аьруьв коьзел кыз Баалыга уьйленди. Яшав йоллары бизди хыйлы заманга бир-биримизден айырды. Мен Терекли-Мектебке окумага кеттим. Школады кутарган сонъ Совет Аьскер сырасына шакырдылар. Аьелимиз Аневский авылына коьшти. Аьскерден сонъ институтта окыдым, тыншаюв куьнлерсиз, несиз ислемерге туьсти. Биз Курыптурсын ман сийрек коьрисетаган болдык. Ама йолыгьскан заманында ол мага бир де атымды айтпай, тек «агав» дейтаган эди. Онынъ соьйтип сый этуьви юрегимнинъ оьзегинде оьмирлерге калды. Ногай тилинде не шаклы kitapлер шыкса да, ол мага соларды энъ биринши болып савга эткен. Терекли-Мектебке келе калсам, ол мени аьр заман да бек йылы йолыгатаган эди. Авыллар ман кыдыртып аькетер, янъы язган ятлавларын оқыр,

келеектеги планлары ман боьлисер, халкымыздынъ маьселелери акында юрек дертин тоьгер эди...

Буьгуьнлерде Бариевлер арамьздан тайганлар. (Сыйлыхан акында зат билмеймен). Аьвелде олар ман кайтип бир татым авылдас болганмыз эндигиси тек эскеруьвлер болып калган. Оькинишке, эндиги бизден Курыптурсын да кеткенли бир йыл болды. Ол яшавдан эрте тайды деп ойлайман; халкына коьп зат айтпага, янъы ятлавлар язбага боляк эди. Курыптурсын оьзинен сонъ эстеликли, коьрнекли ыз калдырды: ийги татым аьелин, балаларын, халкына багысланган коьп яхшы ятлавларын.

Ол яныннан артык аявлаган Ногай шоьллигинде тувьп, онынъ оьнерли шаирлерининъ бириси болды. Оьз халкын, ата топырагын анасы баласын суьйгендей этип суьйип билди.

Баасы йок

йырымнынъ –

Пудлап алтын

берсе де.

Йырым калар элиме,

Таньла оьлип

кетсем де.

Бир кере Курыптурсын мага оьзининъ бир неше kitapлерин сатып таралтпага деп берди. Кайтип ойлайсыз, соларды меннен онынъ кардаш-туьванларыннан оьзге бирев де алмады. К.Бариевтинъ kitapлерин бир де окумаган ногайларымыз аз тувьл. Кайбиревлери оьзлерининъ тувган шоьл газетасына да язылмайдылар. Биз буьгуьнги оьз дуьнямызды аньлап болмаймыз. Сонынъ акында оьз ятлавларында К.Бариев бизим эсимизге салады:

Уян деймен, ногайым!

Уянмасак кеш болар.

Ерсиз халк пан

тень этип,

Кеипес бизди уьныклар.

Халк басына янасып келейткан баэле акында ол булай деген:

Табанымнынъ астында

Йок баскандай

кесек ер.

Энди ногай халкыма

Калды Сибирь деген эл.

Аьлиги заманда аьдемлер алдынгыдан акыллы болганлар. Олар эндиги кайтип яшамага, байлык йййнамага, йййнаган байлык биледилер. Боьтен де олигархлар, чиновниклер. Ама

бизде аталарымыз оьсиет этип калдырган халк янын, маданиятын, оьз ерининъ ала аьдетлерин саклап акында сийрек ким ойлайды. Тек оьз яхшылыгы акында таймастан ойлап турув – ол намартлык! А мене бизди, ногайларды, келеекте не зат куьгеди экени акында ким ойлайды? Тувган еримизден бизге аьли кесек заманлы байлыгымыз баалы. Тек не деп айтар экен бизге келеектеги уьныкларымыз? Кайтип биз аьли оьз атабабаларымызды куватлы патшалыгымызды бузып, бизге бир республика да, область те калдырмай, тек бир кишкей кесек ер калдырганлары уьшин критикалаймыз. Таптальп калаймыз... Аьдем деген аьлиги заманда аьр бир заттынъ да баасын биледи, тек бир затты да баалап болмайды. Айып тувьл ма? Баалап болмай, оьзимиздинъ ана тилимизди йоямыз. Сонынъ акында кайтип дуьрыс этип Расул Гамзатов айткан:

Ана тилди мен

алыстан эситип,

Тирилгенмен,

неше кере аньла, бил,

Мени эмлер врач тувьл

эм яракшы

Мени эмлер тувган

тилим – ана тил.

Айткандай да, неге Терекли-Мектебтеги педучилищеди яптылар? Неге десе, балалар оьзининъ ана тилинде окумага суьймейдилер. Ата-аналар да оларды ана тилинде окусын деп тербияламайды. Эгер соллай болып барса, ювык заман ишинде ана тилимиз йойылып калайк. Соны К.Бариев оьткир сезген:

Ййменмен коьп

затымды айтпага,

Юрегимнинъ

баьр муьйисин ашага.

Ах ногайым, калай

каты уйклайсынъ,

Уянталмай

кетсем ярай, мен, олла.

Билемен, биревлерге Курыптурсын Бариевтинъ язганлары эм онынъ айтканлары ярамайтаган эди.

Мен тириде,

бааланмас язганым,

Оьтине мен тийгенмен

коьп аьдемнинъ.

Заман келер,

акка шыгар кыйыным,

Яс несилге йол

коьрсетип ойларым.

З.ШУГАИПОВ,

Аневский авылы, Тару-мов району.

Аьел суьйиниши

Яшав – ол суьйим. Бу уллы савдуны-лык сезим мен ер юзинде тыншылык сакланады, онынъ аркасы ман аьдем ыру-вы соьнмейди.

Эмир Мамуров, оьзек те, бактысы-на разы. Бала шагыннан алып ол суьйим-ликте оьсти, оны ога ювыклары, боьтен де атай ман тетей, юмарт аьлде савкат-лаганлар. Эм сога явапка Эмирде суьйим сезими тувмай, бу уллы сезим савлай ян тоьрин бийлемей болмады. Ол – онынъ суьйими яшавга, дуныяга, аьдемлерге, онынъ касындагы баьри затка.

Сондай ийги аьлде оьтти онынъ окув йыллары да ерли Кумлы авыл орта шко-ласында. Мунда алган билимлерин ол Норильск каласында бардырды, техниче-ский училищеди окуп битирип, колына кеспи шайытламасын алды.

Эм мине энди Эмирге Эл алдында эр борышын толтырув шагы етти. Оьт-кен йылдынъ май айында ол элимиздинъ аьскер сырасына куллык этуьвге шакыр-тылды.

Бу сыйлы борышты ога узактагы Вла-дивосток каласынынъ аргы ягында орын-ласкан «Рыбачий поселок» деген ерде тол-тырмага туьсти.

А муннан 9 ай алдын, Эмирди йолга салайтып, онынъ атасы ман тетеси, кардаш-тувганлары, авылдастары ога аьскерлик борышын намыслы толтырмага буйырды-лар, ийги йорав соьзлерин айттылар. Эм буйгуьнде Эмир олардынъ баьрисининъ де сенимин аклады демеге керек. Владивосток-тынъ ракетно-зенитный 40083-нши номер-ли аьскерлик боьлигининъ командири май-ор А.Карповтынъ айтуды ман, Эмир Маму-ров оьзининъ кыйынуьверлиги мен, ога тап-шырылатаган баьри борышларды заманын-да эм сапатлы толтыратаганы ман, оьзининъ ийги касиет белгилери мен аьскерлик боь-

ликте уьйкен сый-абырай ман пайдаланады. Неше кере де майор А.Карпов Эмирдинъ атайы ман, телефон ман занъ согып, соьйлеген эм соьйлейди, аьскершининъ уьстинли-клери акында хабарлап.

Эр аьдем Эли уьшин тувады деп босы-на айтылмайды халкымда. Кайсы заманда да Элге яв шапканда, оны коршалавга эрлер коьтерилгенлер.

Оьрметлеймиз биз эм эсимизде саклай-мыз Уллы Аталык согысынынъ майданла-рында кайтпай калган аьскершилеримизди, бизге тыншылы яшавды савкатлаган йигит-леримизди. Эрлердинъ эрклиги, олардынъ

оьз яшавыннан да аьскерлик борышты йогары салуды аркасында бизим элимиз-динъ кавыфсызлыгы сакланган эм сакла-нады.

Буйгуьнде аталардынъ йигитлиги улларына – калымжа эсабында. Олар яс несилге коьрим боладылар. Соны ыспат-лайды бизим ясларымыздынъ туьрли муьйислеринде эр борышын толтырувда етисетаган уьстинликлери.

Сондай яслар сырасына киреди Эмир Мамуров та. Сукланадылар оны ман ердеслери, окупкан окутувшыла-ры, кардаш-тувганлары, боьтен де атайы Шора эм тетеси Тансык. Суьйинедилер онынъ уьстинликлерине, асыгыслы куь-тедилер онынъ тувган ерине кайтканын.

«Савлай Россия ерин юрегим мен айланып шыккандай», – дейди Эмирдинъ тетеси. Шынтылай да, Шора эм Тансык Мамуровлар бесинши кере аьскер сыра-сыннан улларын куьтедилер. Туньгыш кедеси – Эмирдинъ атасы Эрадильге эр борышын Дагестан Республикасынынъ япсарлык аьскер боьлигинде толтырма-га туьсти, ол – Шешен Республика ерин-де болган согыс оьзгерислер катнасувшы-сы. Экинши увьлы – Рустамнынъ аьскер-лик борышын толтырув шагы Калининград областининъ Балтийск каласында оьтти. А кеделери Бийислам ман Ислам аьскершилер эсабында оьзлерининъ ийги атларын кал-дырдылар Чита областининъ Досатуй посе-логындагы танк батальонында.

Буйгуьнде, ата йолын кувьп, Эмир Мамуров та, Эли алдында кыйынынъ аямай, борышын толтырады. Онынъ мунда етискен уьстинликлери – атай ман тетейге уьйкен куьез. «Баладынъ баласы балдан тагтли» деп босына айтылмайды ногайымда.

Л.УРАЗАЕВА,

Суьвретте: Эмир Мамуров.

Сейпу Салиевич Бекбулатов

Быйылдынъ 14-нши февралинде аяв-лы окутувшымыз эм ис йолдасымыз, сыйлы авыл ясуьйкени Сейпу Салиевич Бекбулатов арамыздан тайды.

Ол 1932-нши йылдынъ 5-нши майын-да Ногай районнынъ Каклаш авылын-да тувган. Узактагы кыйынлы 1942-нши йылда басланган онынъ школада окув йыллары. 7-нши классты окуп битирип, Кизляр педучилищесине туьскен. Бу окув ошагында доьрт йыл окуп, колына окутувшы кесписин байырлаганы акын-да шайытлама алып, Ленин авылында ис аьрекетин баслаган.

1961-1968-нши йылларда Карашай-Шеркеш пединститутын заочно окуп битирген.

Соны ман Сейпу Салиевич билим-лендируьв тармагында 41 йыл узагын-да кыйын салган, солардынъ 28 йыл-лар бойы ерли мектебти етекшилеген. Онынъ балаларды окутув эм тербиялав исине эткен косымы бааланмай калма-ды, ол «Отличник народного образова-ния РД» деген коькирек белгиси мен сав-галанган.

Сейпу Салиевич ямагат яшавдан да эрек турмаган. Ол бир неше кере Арс-ланбек авыл Советининъ депутаты эти-лип сайланган. Аьлейи мен бирге татым-лыкта 64 йыл яшаган.

2012-нши йылда сыйлы аксакалымыз С.Бекбулатовтынъ «Айтайым шы наси-хатлы соьзимди» деген китаби дуныя ярыгын коьрди.

Сейпу Салиевичтинъ топырак болуды ман байланыста онынъ аьелине, кардаш-тувганларына каты кайгырувымызды билдиремиз. Онынъ акында яркын эсте-лик, йылы эскеруьвлеримиз бизим юре-клерде дайымга сакланар.

Ис ветеранлары М.Аккишиева, Б.Отекаева, С.Оразбаева, А.Бекеева, Т.Етмишева, Р.Камалова эм ерли мек-теб окутувшылары.

РАЗЫЛЫК

Ийги соьзи мен коьнъилимизди коьтереди

Аьдемнинъ яшавы. Заман дегенинъ сув кимик йылысып артына бурылмай, алды-га барады. Соьйтип яшав да кетеди. Буй-гуьнлерде мен бурылып артыма карайман: данъклы койшы эм уьйкен аьелдинъ иеси. Аьли болса ялгыз тураман. Ким шуьшли? Бирев де. Заман.

Меним янымда дайым да социаллык куллыкшылары бар. Олар Асият Булато-ва эм Нарбийке Коккозова. Асият Булато-ва – авылда абырайы бар хатын. Ол бизим авылда социаллык службасынынъ специа-листи болады. Сабыр, бавырмалы кыска-кылы.

Онынъ етекшилиги астында Нарбий-ке Коккозова да аьрекет этеди. Ол бизим авылдынъ кызы, онынъ балалыгы бизим коьзимиздинъ алдында оьтти. Яслай анасыз калып, Нарбийке уьй куллыкларын оьзи-нинъ мойнына алды. Коьп йыллар узагын-да баска ерлерде де турып келди. Буйгуьнлер-

де Нарбийке оьз Кумлы авылында яшай-ды. Эм ол Яшавшыларды социаллык яктан канагатлав боьлик службасынынъ куллык-шысы болып аьрекет этип келегаганына эки йыл болады. Эки йыл ишинде Нарбий-ке кызымыз авылымыздынъ ясуьйкенлери С.Абдулбариева, Х.Сеитова, М.Балданова, Ш.Ваисова, Б.Утемисова, М.Зарманбетов, С.Аджигайтарова эм мага уьй куллыкла-рында ярдамласып, кан оьлшемин тергеп, ийги соьзи мен коьнъилимизди коьтерип, аьлимизди-куьнимизди сорап турады. Сол этетаган ярдамы, ясуьйкенлерге эс берип келгенлери уьшин кызларымыз Нарбийке эм Асиятка уьйкен разылыгымызды бил-диремиз, келеятырган кыскакылылардынъ язлык байрамы ман кутлап, ден савлык, узак оьмир йораймыз.

АБИБУЛЛА ЭЛЬГАЙТАРОВ,

Кумлы авыл яшавшысы.

Суьвретте: Н.Коккозова.

2000-ншы йылда Орта-Тоьбе авыл школасы ман Динара Арс-ланалиевна Апшиковадынъ аты-на берилген А 5497103 номер-ли аттестат куьшиннен тайган деп эсапламак.

Ногай райветуправлениесининъ кул-лыкшылар коллективи Оразалиев Рашид-ханга суьйикли аьптеси
САКИНАТТЫНЪ
оьлгени мен байланыста каты кай-гырувын билдиреди, ога эм кардаш-тувганларна бассавлык йорайды.

Ногай району бойынша «Дагинвентаризация» ГУП куллыкшылары Молизат Багавдиновна Аджибатыровага суьйикли
АНАСЫ
топырак болганы ман байланыста каты кайгырувын билдиредилер, ога эм кардаш-тувганларына бассавлык йорайдылар.

А-Х. Джанибеков атындагы Терекли-Мектеб орта школасынынъ окутувшылар коллективи
МАДИНА АРСЛАНБЕКОВНА МУРЗАГЕЛДИЕВА
дуныядан тайганына каты кайгырады, онынъ аьелине эм кардаш-тувганларына бас-савлык йорайды.

ТОКТАСТЫРУВШЫЛАР:
Дагестан Республикадынъ
Халк Йыйыны,
Правительствосы.

Бас редактор
КОЖАЕВА Э.Ю.

Газета коьлем коммуникациялар тармагында эм маданият калымжады коршалавда законодательстводы тутуга тергев салув бойынша федераллык службасынынъ ЮФО бойынша регионаллык Управлениесинде регистрацияланган.
Регистрациялык номери ПИ №ФС 10-6455 (26 январь 2007 й.)
Колязбаларга рецензия берилмейди. Олар кери ызына кайтарылмайдылар. Авторлар ой токтастары редакциядыкы ман келисеске боладылар. Авторлар язылмалары уьшин яваплылар. ДР-нынъ Баспа эм коьлемлик коммуникациялар бойынша комитети.
Баспалавга кол басылув заманы – 18 саьат. Баспалавга кол басылган – 17 саьат.

Адрес редакции
368850, Республика Дагестан, Ногайский район, с.Терекли-Мектеб, ул.К.Маркса, 49
газета «Голос степи».
Электронный адрес: sholtavisi@mail.ru
Официальный сайт газеты (www.golos-stepi.ru)
Телефоны:
Общий отдел – 21-4-71
Индекс – 51365

Газета выходит 52 раза в году.
Тираж – 2150.
Реклама и объявления публикуются по договорным ценам.
Газета отпечатана в типографии ООО «Издательство «Лотос» по адресу: 367018, ДР, г.Махачкала, Проспект Петра I, 61.